

Арчибалд
Рајс

**ЧУЈТЕ,
СРБИ!**

Превео с француског
Дејан Стојићевић

■ Laguna ■

Наслов оригинала

Archibald Reiss

ECOUTEZ SERBES

Translation copyright © овог издања 2026, ЛАГУНА

Издавачка кућа ЛАГУНА ДОО БЕОГРАД из Београда, улица Старине Новака 23/V, позива носиоца односно носиоце ауторских права (аутори или друга лица која су у складу са законом стекла ауторска права) на превод књиге *Чујше, Срби* аутора Арчибалда Рајса да се јаве нашој издавачкој кући у циљу договора у вези са регулисањем свих ауторских обавеза путем имејла redakcija@laguna.rs

**ЧУЈТЕ,
СРБИ!**

САДРЖАЈ

Увод	9
Ваш народ.....	11
Мане	19
О интелигенцији.....	41
О политичарима.....	59
О омладини	95
Закључак.....	111
<i>Белешка о аутору</i>	<i>113</i>

УВОД

Био сам с вама када сте били у невољи. Делио сам с вама те патње и, да бих то могао, жртвовао сам сјајан живот и веома лепу каријеру која је много обећавала. Заволео сам вас јер сам на делу видео ваше људе из народа у биткама и пресудним тренуцима, када се препознаје истински карактер ваше нације. Заволео сам вас и због жртава које сам ради вас поднео, јер за људе и ствари се утолико јаче везујемо уколико нас то везивање кошта жртвовања.

Видео сам вам, међутим, и мане, мане које су се ужасно исказале после рата. Неке ваше мане ће, ако их не отклоните, бити погубне по вашу нацију. Не бих вам био пријатељ ако не бих повикао „чувајте се“ и ако вам не бих, уз врлине, које су истински и лепе, указао, као у огледалу,

на ваше лоше стране. Нећу скрити од вас ништа битно од онога што сам видео, јер прави пријатељ није онај који вам ласка, већ онај који вам каже истину, целу истину.

Међутим, нећете имати то огледало у рукама док сам ја у животу. Наћи ћете га у мојим списима и чинићете с њим што год будете хтели. Или ћете га прочитати, замислити се над његовим садржајем и из тога извући корист, или ћете га пак презрети, па ће онда она истинска српска душа, душа ваших хајдука и јунака ратова за ослобођење, нестати са ваших простора. То ће бити последња услуга коју могу да вам учиним.

ВАШ НАРОД

Врлине

У набрајању ваших врлина нећу морати да вам говорим о ономе што ви називате „интелигенцијом“. Њоме ћу се позабавити тек у деловима посвећеним вашим манама. Срећом, ваш народ понајвише чине сељаци, а не „интелигенција“.

Ваша нација је имала веома лепу прошлост, после које су уследили дуги несрећни векови. Пошто сте основали велико царство, које је, судећи по ономе што је од њега остало, много обећавало и у своје доба било напредно попут западних царевина и краљевина, пали сте под превласт Турака, затим и у њихово ропство. Да би избегли то робовање, многи од вас су напуштали земљу и тражили уточиште код моћних суседа Аустроугара, али су само мењали господара. Под Турцима сте много пропатили. Били сте раја.

Цркве и манастире сте склањали под земљу или у дивље планинске кланце, далеко од путева својих господара. Отимали су вам децу и од њих стварали јаничаре. Од своје сиротиње сте плаћали и добар „десетак“ угњетачима. Ваши родољуби нису могли да трпе тај неподношљиви јарам па су потражили склониште у шумама, у које Турчин није смео да крочи. Били су то ваши хајдуци, духовни оци оних који су остварили повлачење преко Албаније, Цера и Јадра. Кајмакчалана и Доброг поља. Терали су вас са плодних равница, њих је запоседао Турчин, а вама остављао само каменито планинско земљиште.

Ипак, упркос свим тим невољама, веома је мало ваших вољених покушало да избегне тај грозни положај прихватањем муслиманске вере. Велика већина ваших предака је, и поред дуго-трајних патњи, остала одана старој вери и није хтела да повије врат пред округлим туђином. Гуслари су опевали вашу минулу величину и тако били ваша савест.

Ти дуги векови под јармом су у вашем народу трајан печат. Тиме је он стекао дивне врлине, али и велике мане, а сачувао је и те врлине и те мане.

Погледајмо најпре те врлине, имајући на уму да вам сад говорим о народу уопште, а не о неким слојевима вашег становништва.

Храброст

Народ вам је храбар и његова храброст често сеже до јунаштва. Могу то с правом да кажем јер сам гледао ваше војнике, а они нису били ништа друго до сам народ, у скоро свим биткама великог ослободилачког рата. Видео сам и повлачење преко Албаније, када су вам се многи сељани и варошани надметали у јунаштву са војницима, војницима који су стигли на Крф тек као људске сенке и од којих су многи на вечној стражи у морским дубинама.

Видео сам и ваше рањенике у покретним болницама и на операционим столовима. Ретко би им се јаук, па ни јецај, отео из уста, а често их, нарочито у почетку рата, услед недостатка наркотика нису ни успављивали.

Родољубље

Народ вам је родољубив. Не знам ни за један народ у којем легендарни национални јунаци толико живе у народној души као код вас. А имате и онај величанствени дар да вас сећање на те јунаке зна толико надахнути да вам властити живот

више ништа не значи. То је зато што лик тих легендарних јунака излази из вас самих. Сачињен је од комадића које одаје ваша душа. Урођени здрав разум вам је у тим јунацима (који су у стварности често били сасвим другачији) пронашао прави и можда једини начин да одржите нетакнутим свој национални идеал. Краљевић Марко вам је послужио као огледало.

Религиозност

Да бисте очували патриотизам, култу својих националних јунака додали сте још једно, скоро исто толико делотворно средство. Претворили сте своју религију у народну цркву, боље рећи, у народну традицију. Истина, ви осећате, попут сваког човека који заиста размишља, да постоји нешто неодредљиво, нешто сувише узвишено да би се појмило, над вама, нешто што наткриљује свет и управља њиме. Међутим, ви нисте религиозни. Нисте могли да прихватите Бога какав је у Библији, претворили сте га у вечног и свемоћног главара свог народа. Ако бих могао да у овој области употребим тривијалан израз, радо бих рекао да ваш „бог“ носи оклоп и браду Краљевића Марка, шајкачу вашег ратника

са Цера и Јадра, Кајмакчалана и Доброг поља. Попови вам нису били нити јесу црквени људи, већ ватрени родољуби са свим врлинама и манама вашег народа.

Религија је, свакако, моћно средство поретка, а здрав разум вам је показао пут да је понародите и да је такву прихвате ваши људи. Та религија вас, упркос вама, одржава. Мушкарци вам поготово нису често у цркви. Колико сам само пута, у време обреда, ушао у ваше храмове и тамо затекао тек неколико ретких верника, и то скоро искључиво жена. Али се чак и онај Србин који се хвалише да га је „баш брига и за попа и за његова посла“ прекрсти када сазна нешто што га жестоко погоди, или оде да пободе упаљену свећу испред иконостаса кад изгуби драго биће. Брижљиво чувајте ту народну религију јер ће ваш народ, оног дана кад је напустите, бити изгубљен.

Гостољубље и демократичност

Ваш народ је гостољубив. У села човек не може доћи а да не наиђе на широкогруд дочек. Народне светковине још чувају онај некадашњи прелепи

обичај угошћавања. Први комад божићног колача чува се за намерника.

Народ вам је демократичан, и то заиста демократичан, а не на начин политичара. Међу вашим људима човек се цени онолико колико је човек, а не по ономе што су од њега учинили одело и титуле. Новац му, наравно, као и свуда, улива поштовање и оставља утисак, али тај утисак није толики да би га натерао да се одрекне властитог достојанства.

Милосрђе

Ваш народ зна за самилост и понекад је такав у тренуцима када се човек не нада да ће код њега наћи ту лепу људску особину. Колико сам, тако, пута у току рата гледао како доводе заробљене непријатељске војнике изнурене од глади и, уместо да те људе, који су им спалили куће и масакрирали жене и децу, злостављају, ваши војници би се смилovali над њиховом судбином и давали им последње парче хлеба из џепа.

Понос и бистрина

Народ вам је поносан, али не и охол. Тај понос није мана, већ врлина. Она је нужна сваком заиста добром човеку јер га спречава да подлегне злим утицајима или искушењима. Тај понос је, напосто, поштовање сопствене личности. Лоши људи га немају. Они су само охоли.

Најзад, ви сте бистар народ, један од најбистријих које сам за живота видео. Схватате брзо и правилно. Са својом интелигенцијом и природним богатствима тла, морали бисте имати једну од главних улога у Европи. Ваше мане, поготово мане оних које ви називате својом „интелигенцијом“ спречавају вас да то постигнете.

МАНЕ

Нерад

Погледајмо сада мане вашег народа.

Нисте велики радници. Често одлажете за сутра, чак и за прекосутра, оно што бисте могли да урадите данас. Последица је да се то, често, никада и не уради. Колико сте само личних и, још горе, колико сте губитака по своју земљу поднели због тог олаког дангубљења! И ваш сељак губи, због недовољног залагања у раду, добар део онога што би могао добити од своје много плодне земље. Он не примењује савремене и рационалне поступке у пољопривреди пошто би га они, бар док се не би на њих привикао, терали да више ради. „Традиција“ му је изговор што их не примењује.

Колико сам пута, обилазећи вашу земљу, видео у парлогу савршено обрадиве, понекад чак и

изванредне површине покривене шипражјем и травом по којима, и то не увек, пасу овце и козе. Међутим, кад би се то земљиште обрадило или, ако је мочварно, исушило, давало би не само сву храну за стоку већ би доносило квинтале и квинтале жита, које бисте скупо продавали земљама према којима природа није тако дарежљива. Ево једног примера: Макиш, на самом улазу у Београд. Кад би се на њему извршила иригација и када би се заштитио браном од поплава, он би вам био не само пространи врт довољан да снабдева свим поврћем тржиште главног града већ и житница непроцењиве вредности. Данас он пружа оскудну храну само изгладнелим свињама и мршавим кравама, често је неизвесно ловиште београдским ловцима и зборно место свим Циганима из Јаркова ради риболова на кош, по муљу.

Знам да ћете покушати да нађете оправдање и да ћете рећи да брана и одводњавање скупо коштају. Истина је да у овај подухват треба уложити неки капитал. Међутим, зар не мислите да ћете новац који у то уложите брзо повратити и да ћете га удесетостручити? Земља би вам засигурно одатле извлачила већу корист него данас. И немојте ми говорити како немате новца потребног за извођење таквих радова од државног интереса.

Трошите га на милионе за политичке „агитације“ које не доносе добро, већ зло овој земљи.

Бекство са села у град

На исти тај недостатак полета у раду не наилазимо само на селу, наилазимо на њега и у граду, чак и у израженијој мери. Пре свега, зашто вам се села све више празне, а сеоска омладина, која сигурно не би била сувишна на селу, наваљује у градове да би ту потражила запослење? Сигурно не зато што их ваше село, које је, осим ретких изузетака, једно од најплоднијих и најненасељенијих у Европи, не би могло хранити. Не, она долази у град из два друга разлога: прво, данас многи млади људи сматрају понижавајућим да буду сељаци, па желе да буду „чиновници“ јер мисле, и у великој већини случајева с правом тако мисле, да ће им посао у својству чиновника бити лакши. Овакво стање духа, наравно, слабо погодује васпитавању вредног особља у државним службама. И, заиста, лично искуство ми је показало да је половина ваших чиновника лоша и веома лења. Довољно је да уђете у пошту, где безбројне госпођице непрестано брбљају, поправљају шминку, а једва да се потруде, и то веома

нељубазно, да удовоље народу којем би морале бити на располагању.

Разлози за нерад

Треба ипак рећи да се код вас тај недостатак радне способности објашњава на два начина. Најпре, под турском влашћу вам је и најжешћи рад мало користио. Од њега се богатио само ваш угњетач. Током векова навикли сте се да радите само онолико колико је неопходно. Затим, земља вам је тако плодна. Уз веома мало рада имате што вам је потребно за живот. Нисте хтели да радите више зато што би то користило само вашем тиранину. И тако, кроз дуге векове, навикли сте се да мало радите и још нисте успели да раскинете с том навиком, која у данашњим околностима, када сте постали велики народ који мора да има своју улогу у свету, није више допустива.

Дакле, у оно време сте мало радили како не бисте стварали богатство својим угњетачима. Најамбициознији су се задовољавали скромним благостањем. Нисте били лакоми. Данас су, иако релативно мало раде, многи од вас постали похлепни. Долазили су у додир са другим земљама

пре Великог рата, а нарочито током њега. Видели су раскош великих западних градова и задивила их је видљива моћ новца, а нису увидели шта је у њој лажно. Када су се вратили кући, желели су да се по сваку цену обогате, али не великим и поштеним радом. Присетили су се својих некадашњих турских господара, па су кренули њиховим примером у корупцију. И тако се у ову земљу, која је некад била земља суште честитости, увукла одвратна корупција, о којој ћу касније дуже говорити јер је она заразила посебно оне међу вама који се охоло називају „интелигенцијом земље“. Тако сте обистинили Бизмаркове речи који је, када га је неко упитао за мишљење о српском народу током Берлинске конференције 1878. године, рекао: „Ако у Србији сретнете човека који носи кошуљу преко панталона, можете се у њега поуздати. То је честита и поштена људина. Ако, међутим, кошуљу упасује у панталоне, он постаје лопужа.“

Клањање богатству

Ви, који пред богатим и моћним угњетачем нисте хтели да га одбаците, сада губите тај понос пред богатством, пред новцем. Истина, некадашњи

дух још постоји на селу, али у градовима царује новац. Колико сам пута гледао како се ваши најмоћнији људи клањају богатству? Милионер, који је за време рата мешао песак и брашно и испоручивао га војницима што су се борили и гинули за вашу слободу и кога је суд за то и осудио, данас је још богатији и свемоћан, а ви му ласкате. А према мени, некада богатом, који сам, поред будућности, жртвовао и то богатство, ваше вође односе се као према наметљивцу јер сам, ради вас, од себе начинио новог сиромаша. Ех, кад бих још имао оно богатство, скидали би ми шешир на удаљености од 500 метара!

Када вам је злато, током дугих векова ускраћивано, најзад постало доступно, сувише вас је опчинило, и због те опчињености изгубили сте многе веома племените особине које сте имали, а које, уосталом, још срећемо код људи којима је далек живот ваших „интелектуалних градова“. Сматрам да је, код појединаца, нека карактерна особина нестала по туђим утицајима, само потиснута и она се поново може јавити. Оно што се дешава у појединцу мора се дешавати и у заједници. Зато сам убеђен да се ваше добре особине, које сте имали, поново могу исказати ако то искрено желите.